

12 Osallisuustyön osaaminen kynnyksettömässä päihde- ja asunnottomuustyössä

Marja Hekkala, Iida Makkonen & Katja Saraketo

Johdanto

Päihteitä aktiivisesti käyttävien ja asunnottomuutta tai sen uhkaa kokevien ihmisten arki piiryy palvelujärjestelmälle ja työntekijöille usein ennakoimattomana, jopa kaoottisena hetkestä toiseen selviytymisenä. Pitkittyessään päihteiden käyttö ja asunnottomuus myös kytkeytyvät monesti toisiinsa, ja elämä voi täytyä erilaisista sosiaalisista ja terveystarpeista, kuten myrkytyksistä, tapaturmista, velkaantumisesta, rikollisuudesta ja rikosten uhriksi joutumisesta tai hyväksikäytöstä. (Esim. Törmä & Huotari 2005, 86–111; Törmä 2007; Fazel ym. 2008; Perälä 2011.) Asunnottomuutta kokeneiden joukossa psykiatrisen sairastavuus, kuolleisuusriski, sairaala- ja päivystyspalveluiden käyttö sekä kroonisten sairauksien alihoito korostuvat voimakkaasti: asunnottomuutta kokevat ihmiset eivät saa riittävästi oikea-aikaista ja asianmukaista hoitoa (Stenius-Ayoade 2019).

Vaikka tiedämme päihderiippuvuuteen ja asunnottomuuteen liittyvät monet riskit (esim. Ranta ym. 2017), emme välttämättä tunnista

kyseisiä elämää ja hyvinvointia uhkaavia tilanteita kriiseiksi (ks. luku 2). Kriisitilanteiden tunnistamattomuus tarkoittaa sitä, että palvelujärjestelmässä ei ole riittävästi keinoja kohdata tai tavoittaa päihteistä riippuvaisten tai asunnottomuutta kokevien ihmisten jokapäiväistä, pitkittyneen kriisin täyttämää elämää. Apua tarvitseva ihminen voikin joutua ylittämään erilaisia kynnyksiä, esimerkiksi jonottamaan tai todistamaan sitoutumistaan hoitoon (esim. Cooper 2015; Virokannas 2020; Syrjälä 2022; Vanjusov 2022; luku 5). Heidi Vanjusov (2022) luonnehtii paikoin tunnottomaksi sellaista järjestelmää, joka ei saavutettavuudeltaan vastaa päihteiden ongelmallisen käytön kokonaisvaltaisen hoitamisen vaatimuksiin. Arjen täyttävän hädän keskellä päihteitä aktiivisesti käyttäville ja asunnottomuutta kokeville ihmisille myös paikat ja tilaisuudet arvokkuuden ja *osallisuuden* kokemiseen voivat olla harvassa.

Paikkakunnasta riippuen päihteitä aktiivisesti käyttävät ja asunnottomuutta kokevat ihmiset ovat kuitenkin jo muutaman vuosikymmenen ajan Suomessakin voineet osallistua erilaisiin matalan kynnyksen työtapoihin. Näiden työmuotojen tarkoitus on kuroa umpeen apua tarvitsevien ihmisten ja auttamisjärjestelmän välistä etäisyyttä. Työmuodoissa osallistujien ei pääsääntöisesti tarvitse sitoutua elämänmuutokseen tai täyttää ennakolta asetettuja osallistumisen ehtoja. Esteettömyyden ja saavutettavuuden periaatteet ohjaavat matalan kynnyksen työmuotoja. (Törmä 2009; Juhila 2018, 87–90.)

Tarkastelemme tässä kansatutkimuksessa (Boylorn 2008) sosiaalihuollon laillistettujen ammattihenkilöiden (sosionomi ja sosionomi YAMK) toteuttamaa *osallisuustyötä* kynnyksettömässä palvelupisteessä, Porissa sijaitsevassa Lissu Social Clubissa. Osallisuustyöllä tarkoitamme palvelupisteen kävijöiden osallisuutta edistävää työtä. Palvelupisteeseen kokoontuu päivittäin kymmeniä (n. 40–60 henkilöä) tyypillisesti päihteitä käyttäviä ja/tai asunnottomuutta tai sen uhkaa kokevia ihmisiä. Toimintaan osallistuu säännöllisesti myös muista syistä osallisuuden vahvistumista elämäänsä haluavia ihmisiä. Erittelemme tässä luvussa sitä *osaamista, jota tarvitaan kynnyksettömässä osallisuustyössä keskellä aktiivisen päihteiden käytön ja asunnottomuuden kokemisen jokapäiväistä, pitkittyneen kriisin täyttämää elämää*. Käytämme aineistona palvelupisteen hankekemusta sekä palvelupisteen työntekijöiden päiväkirjoja (2 kpl) ja tutkijoiden havaintopäiväkirjoja (2 kpl). Päiväkirjoissa lukuisat pienet tapahtumien kuvaukset konkretisoivat osallisuustyön käytäntöjä.

Esittelemme seuraavaksi osallisuuteen ja osallisuustyöhön liittyviä käsitteitä ja teoreettisia lähtökohtia. Sen jälkeen kuvaamme tutkimuskontekstia ja tutkimusasetelman, ja tulososiossa käsittelemme osallisuustyötä ja siinä tarvittavaa osaamista. Lopuksi teemme johtopäätökset ja vedämme suuntaviivoja osallisuustyön käytäntöjen ja sosiaali- ja terveydenhuollon koulutuksen kehittämiseksi sekä jatkotutkimuksen toteuttamiseksi.

Osallisuus ja osallisuustyö

Osallisuus on merkittävä yhteiskuntapoliittinen sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen toteuttamisen tavoite (Raivio & Karjalainen 2013; Närhi ym. 2014; Valtioneuvosto 2019). Ymmärrämme sen monitahoisena yksilöllisenä, yhteisöllisenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Vaikka tutkimme päihteitä käyttävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten parissa tehtävää osallisuustyötä, lähestymme osallisuutta jokaiselle ihmiselle tärkeänä, hyvinvointiin liittyvänä (esim. Leemann ym. 2018) asiana. Siksi keskitymme ensin osallisuuden yleisiin piirteisiin ja jatkamme sitten osallisuustyön teoreettisten lähtökohtien tarkasteluun. Myös osallisuustyön periaatteet ovat sovellettavissa kaikkien ihmisten osallisuutta edistävässä työssä. Kohdistamme tarkasteluamme kuitenkin myös niihin erityisiin keinoihin, joita päihteitä käyttävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten osallisuutta edistävä työ edellyttää.

Osallisuus resursseina, kokemuksena ja toimintana

Osallisuus on käsitteenä vähintään kaksijakoinen: siinä on *sosiaalinen ja poliittinen* ulottuvuus. Sosiaalinen osallisuus tarkoittaa esimerkiksi käytettävissä olevia resursseja, kuulumisen ja kuulluksi tuleminen tunnetta ja liittymistä johonkin toimintaan. Poliittinen osallisuus on vaikuttamista palveluissa, yhteisöissä ja yhteiskunnassa. (Thomas 2007; Baumgartner & Burns 2014; Isola ym. 2017; Maunu & Kiilakoski 2018; Salminen ym. 2021.)

Osallisuuskäsite taipuu käyttötarkoituksen mukaan moneksi. Politikassa se liittyy esimerkiksi talouden, koulutuksen, kulttuurin ja sosiaali-

turvan toteuttamisen tavoitteisiin (Valtioneuvosto 2019). Osallistumisen lupauksia ovat ainakin kuulluksi tuleminen asiakasprosesseissa, hyvinvointipalveluiden kehittyminen asiakasosallisuuden keinoin ja vallan palauttaminen kansalle. Osana työttömiin ihmisiin kohdistettua aktiivointipolitiikkaa osallisuus voi kuitenkin kääntyä velvoittavaksi (pakotavaksi, esim. taloudellisen tuen epäämisen uhalla) osallistamiseksi eli hallinnan välineeksi. (Matthies 2017.) Velvoittava osallistaminen kaventaa osallistujan mahdollisuuksia valita itse toimintaan osallistumisesta ja voi siksi estää toimijuuden kokemusta (ks. Baumgartner & Burns 2014, 362). Osallisuutta voi siis tarkastella esimerkiksi poliittisen tahtotilan, osallisuutta edistävän työn, osallistumistoiminnan ja kokemusten näkökulmista. Keskitymme tässä luvussa osallisuus- ja osallisuustyökäsitteiden jäsentämiseen ja tuloksissa osallisuustyössä tarvittavaan osaamiseen.

Yksilön käytettävissä olevina resursseina osallisuus tarkoittaa aineellisia, aineettomia ja niiden väliin asettuvia resursseja. Riittävä taloudellinen toimeentulo, asuminen ja koulutus ovat esimerkkejä aineellisesta, luottamus ja luovuus aineettomasta, ja luonto ja taide niiden väliin asettuvista resursseista tai hyvinvoinnin lähteistä. (Isola ym. 2017, 3.) Koska ihmisten toimintakyky rakentuu erilaisissa suhteissa (Isola ym. 2017), laskemme resursseiksi myös yksilön sosiaaliset suhteet (Salminen ym. 2021, 85–86). Resursseja ovat lisäksi mahdollisuudet, tilaisuudet ja paikat liittyä eli osallistua johonkin myönteiseen toimintaan ja näin jättää itsensä jälki maailmaan (Isola ym. 2017). Resurssinäkökulmasta osallisuus on Suomessa myös subjektiivinen perusoikeus: perustuslaki (731/1999, 19 §) määrittelee jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Marko Nousiainen (2021, 159–162) tunnistaa osallisuuden yksilöllisestä kokemisesta kolme piirrettä. Yhteenkuuluvuuden tunne tarkoittaa luottamusta omiin mahdollisuuksiin toimia yhdessä muiden ihmisten kanssa. Merkityksellisyyden kokemus tarkoittaa oman toiminnan arvon tuntemista. Pystyvyyden tunne on lisääntyvää uskoa omaan kyvykkyyteen. (Mt.) Kokemuksena osallisuus voi tarkoittaa myös luottamusta elämän ennustettavuuteen ja siihen, että voi itse päättää omaa elämää koskevista asioista, esimerkiksi siitä, millaiseen toimintaan osallistuu (Baumgartner & Burns 2014, 362; Isola ym. 2017, 25–29).

Myös yhteisöissä ja yhteiskunnassa toteutuva yksilön osallisuus on kuulumisen tunnetta, mutta leimallisemmin kuitenkin sosiaalista ja poliittista toiminnallisuutta. Toiminnallisuudella tarkoitamme tilaisuuksien hyödyntämistä, siirtymistä mahdollisuuksista toimintaan. Toiminta voi olla esimerkiksi näkyvillä olemista ja nähdäksi tulemista tai yhteistä arvon muodostamista. Arkisissa yhteisöissään kuten koulussa, naapurustossa tai harrastuksissa ihmiset luovat yhteyksiä toisiin ihmisiin. Vuoro vaikutus on siten välttämätöntä, mutta ei kuitenkaan osallistumistoiminnan ainoa tarkoitus. (Isola ym. 2017, 29; Merikukka ym. 2019; Lahtinen & Pekkarinen 2020; Salminen ym. 2021, 85–86.)

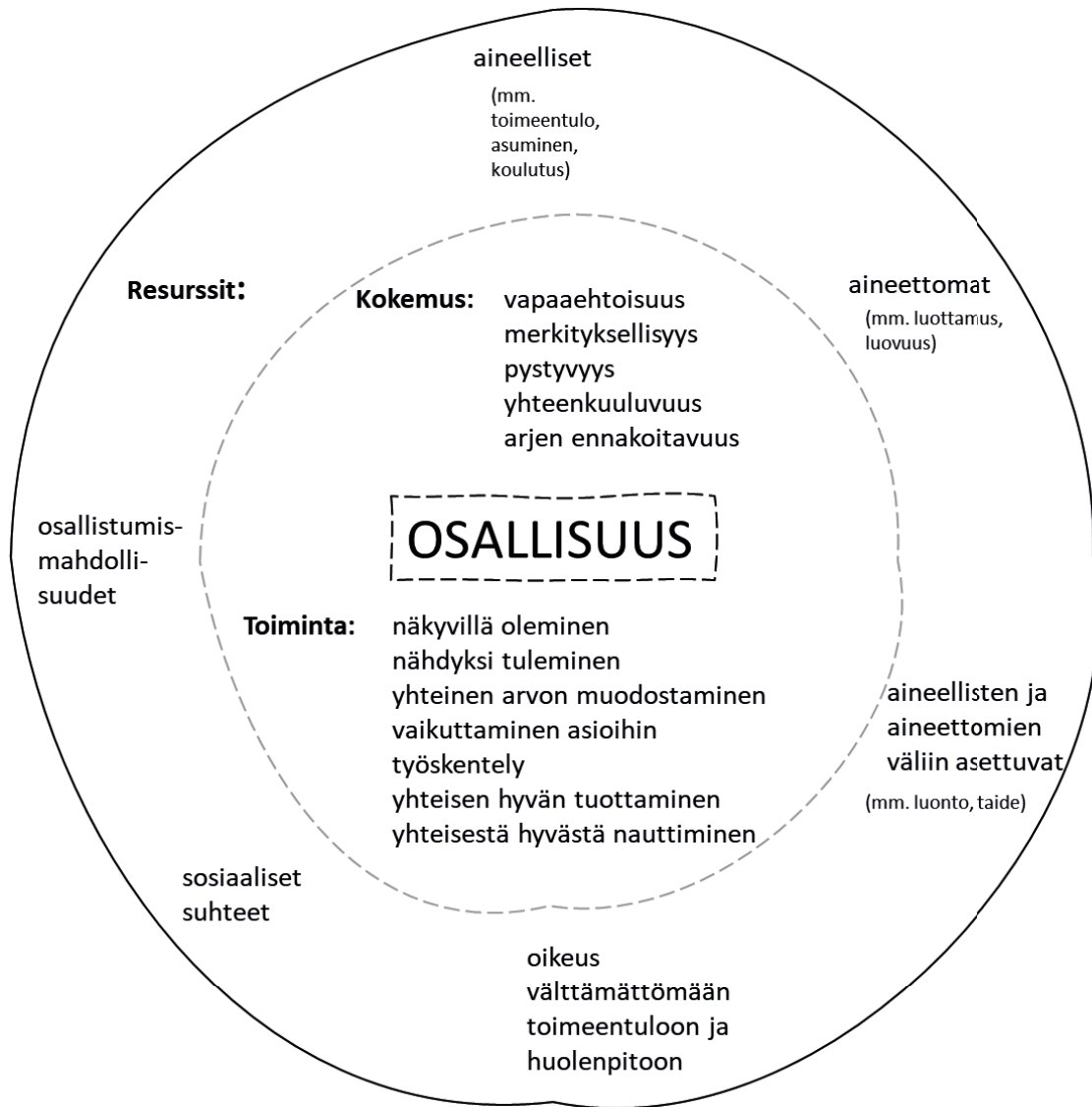
Osallisuus toimintana on lisäksi osallistumista yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Se voi tarkoittaa työelämään osallistumista tai poliittista toimintaa paikallisesti tai laajemmin, esimerkiksi aloitteiden tekemistä poliittisessa vaikuttamistyössä (Salminen ym. 2021). Anna-Maria Isolan ja kollegoiden (2017, 38) mukaan osallisuus kytkeytyykin paikallisesta hyvästä käytävään keskusteluun, hyvän tuottamiseen ja siitä nauttimiseen.

Tässä luvussa ymmärrämme osallisuuden yksilöllisten resurssien, kokemuksen ja elämän eri osa-alueilla tapahtuvan toiminnan kokonaisuutena. Kuviossa 1 jäsenämme osallisuuden kokemukset ja toiminnan keskelle, ja resurssit ympäröimään niitä. Määritelmästä voimme myös johtaa ideoita siihen, mitä osallisuutta edistävä toiminta, *osallisuustyö*, voisi olla.

Osallisuustyö yhdenvertaisuutta edistävänä toimintana

Osallisuutta edistävästä työstä on alettu 2010-luvun puolivälissä käyttää osallisuustyön käsitettä (esim. Kurki 2016; Isola ym. 2017), tosin tutkimuskirjallisuudessa käsite esiintyy vielä melko harvoin (esim. Isola ym. 2020; Seppälä ym. 2020). Sosiaalityön tutkimuksessa käsite esiintyy mainintana ainakin kehittäjäasiakas- (Pohjola ym. 2019) ja kokemusasiantuntijatoiminnan (Kirjavainen & Hietala 2019) yhteydessä.

Osallisuustyötä tapahtuu monella yhteiskunnan toiminnan alueella. Hyvinvointialueilla ja hyvinvointialueiden järjestämistä vastaavalla olevissa sosiaalipalveluissa sovellettavan sosiaalihuoltolain (1301/2014, 1 §) yhtenä tarkoituksena on osallisuuden edistäminen. Julkisen ja yksityisen

Kuvio 1. Osallisuus kokemuksina, toimintana ja resursseina.

sektorin rinnalla sosiaali- ja terveysjärjestöjen rooli ihmisten hyvinvoinnin ja osallisuuden turvaajana on korostunut entisestään koronapandemian aikana (Eronen ym. 2021, 75–85).

Yksilökohtainen osallisuustyö tarkoittaa yksilön tarpeiden ja voimavarojen tunnistamista sekä niihin vastaamista. Se voi olla esimerkiksi taloudellisen toimeentulon ja asumisen turvaamista, osallistumisen ja luovan toiminnan mahdollisuuksien tarjoamista tai ihmissuhteisiin tukemista. Ihmisten kuulluksi tuleminen tarvetta tai vapaaehtoisuuden periaatetta osallisuustyössä ei voi ohittaa. Parhaimmillaan osallisuustyö tukee myös elämän ennakoitavuutta ja tekee arjen toimintaympäristöä ymmärrettävämmäksi. (Isola ym. 2017, 20–21, 25.)

Yhteisöissä ja yhteiskunnassa laajemminkin osallisuustyö saa muotonsa osallistumisen mahdollisuuksien tarjoamisena (Isola ym. 2020, 180). Huumeita käyttävien ihmisten institutionaalinen toimijuus onkin vahvaa silloin, kun palveluiden työntekijät tarjoavat heille mahdollisuuksia ottaa vuorovaikutuksessa tilaa omista lähtökohdistaan ja omilla resursseillaan (Ranta 2020). Jos asunnottomuutta tai sen uhkaa kokeville ihmisille tarkoitettussa palvelupisteessä on valmiutta osallistujalähtöiseen vuorovaikutukseen ja herkkään osallistujien tarpeisiin reagoimiseen, on mahdollista tavoittaa muista palveluista ulkopuolelle jääneitä asunnottomia ihmisiä (Parkes ym. 2021). Pidämmekin osallisuustyön lähtökohtana vastavuoroisen vuorovaikutuksen mahdollistavan toiminnan rakentamista, mikä voi sisältää kokeilemista ja luovuutta toiminnan kehittämisessä. Toivottu toiminta, osallistuminen, edellyttää siis sitä varten luotua toimintaympäristöä, toiminnan analyttistä tarkastelua ja tarvittaessa toiminnan uudelleen muotoilua. (Baumgartner & Burns 2014; Leppänen ym. 2021, 132–133.) Osallisuustyön voima onkin juuri toimintatapojen muuttamisessa, esimerkiksi aiempaa tasa-arvoisemman asenteen toteuttamisessa sosiaali- ja terveystalveissa (Isola ym. 2020, 181).

Matalan kynnyksen työtavat ovat usein tällaisia vastavuoroisuutta tukevia toimintaympäristöjä. Matalan kynnyksen palveluilla ja kohtaamispaikoilla onkin merkittävä rooli osallisuutta edistävässä työssä (ks. Leemann & Hämäläinen 2016, 590–591). Toisin kuin esimerkiksi yhteisöllisissä huumehoitopalveluissa tavoiteltavaa aktiivista, mutta entisen narkomaanin identiteettiä kiinnittävää kansalaisuutta (Selin 2010; vrt. Gueta & Addad 2013, toipuvan addiktiin vaihtoehtoiset äitiysnarratiivit), tutkimuskohteenamme olevassa palvelupisteessä osallistujilla itsellään on valtaa määritellä identiteettiään.

Erityisen tärkeänä pidämme matalan kynnyksen toimintaympäristöjen sosiaalista ja toiminnallista ulottuvuutta, esimerkiksi toisten ihmisten kohtaamista, erilaisten taitojen opettelua ja harrastamista (ks. Juhila 2018, 88). Matalan kynnyksen yhteisöjen toimintaa puolustaa myös se, että niissä muodostuu tietoa ja ymmärrystä toimintaan osallistuvien ihmisten elinolosuhteista. Kertyvän tiedon perusteella työtä onkin mahdollista jakaa tarkoituksenmukaisemmin sidosryhmän toimijoiden ja toimintaan osallistuvien ihmisten kesken. (Roivainen ym. 2019; Leppänen ym. 2021, 130–131, 133.)

Myös erilaisten vaikuttamisen tapojen järjestäminen eli ihmisten äänten ja mielipiteiden kuuluvaksi tekeminen kuuluu osallisuustyöhön. Se saattaa tarkoittaa erilaisten äänen kuulumista estävien rakenteiden rikkomista. (Isola 2017, 11; Isola ym. 2017; 2020, 180–181.) Jos äänten kuuluvaksi tekemisen tavoitteena on vaikuttaa paikallisesti ja laajemmin yhteiskunnan rakenteisiin, osallisuustyön työntekijöiden on hyödyllistä toimia samanaikaisesti eri tahoilla: yhtäällä oppia tuntemaan marginaalista arkea (käsitteestä ks. Holmberg 2022), toisaalla yhdistää yhteiskunnan muuttamispyrkimykset neuvottelevaan, taktiseen ja strategiseen yhteiseen toimintaan päätöksentekijöiden kanssa (Mc Ardle 2021). Sudentuoppa osallistumisen ja vaikuttamisen tilaisuuksien tarjoamisessa on sellainen näennäisyys, jossa osallistujien rooli on ”leimata” muiden laatimat päätökset ja suunnitelmat (Pohjola ym. 2019, 19).

Ihmisten yhdenvertaisuuden edistäminen läpäisee kaikkea osallisuustyötä. Konkreettisesti se tarkoittaa esimerkiksi osallisuutta edistävän toiminnan suunnittelua, toteutusta ja arviointia eri toimijoiden yhteistyönä. Osallisuustyö on siten toimintatapa, jossa erilaisissa asemassa olevien ihmisten on mahdollista luoda yhdessä jotakin yhteiskuntaryhmien rajoja ylittävää arvoa. Se yhdistää marginaalisessa asemassa olevia ihmisiä, järjestöjä sekä julkista ja yksityistä sektoria, ja parhaimmillaan synnyttää kestävästä yhteiskuntapolitiikkaa. (Isola 2017, 15, 24; Isola ym. 2017, 15, 20–24.) Tiivistämme siten osallisuustyön yhdenvertaisuutta edistäväksi työksi, joka varmistaa saatavilla olevia resursseja sekä monenlaisia toiminta- ja vaikuttamismahdollisuuksia (Taulukko 1).

Taulukko 1. Yhdenvertaisuutta edistävä osallisuustyö.

Yhdenvertaisuutta edistävä osallisuustyö
Tarpeiden ja voimavarojen tunnistaminen ja niihin vastaaminen
Työn toimintatapojen muuttaminen: yhteinen suunnittelu, toteutus ja arviointi
Toimintamahdollisuuksien tarjoaminen
Osallistumista mahdollistavan toiminnan rakentaminen
Kynnysten madaltaminen/poistaminen
Sidosryhmä- ja monialainen yhteistyö
Vaikuttaminen ja vaikuttamisen tukeminen

Tutkimuksen toteutus

Idea Lissu Social Clubin perustamiselle on lähtenyt sen tilanteen tunnistamisesta, että Porissa ei ole ollut päihtymystilan sallivaa päivätoimintapaikkaa. Tutkimuksen toteuttamisen aikana palvelupisteen taustaorganisaationa operoi kolmannella sektorilla toimiva Porin Sininauha ry, joka sai hankerahoitusta puuttuvan palvelumuodon perustamiseen. Taustaorganisaation tuella hankkeeseen rekrytoidut työntekijät ja tulevat kävijät käynnistivät palvelupisteen toiminnan keväällä 2021, osana Euroopan sosiaalirahaston rahoittamaa Korona yhteiskunnan marginaaleissa (KoMa) tutkimus- ja kehittämishanketta (KoMan hankehakemus 2020). Myös tämä tutkimus on rahoitettu kyseisestä hankkeesta.

Palvelupisteen huoneisto sijaitsee kerrostalon katutasossa, kivenheiton päässä paikkakunnan keskustan sykkeestä. Vilkkaan kadun jalkakäytävältä aukeaa ovi sisätilaan. Pieni ovensuun kynnyks on mahdollista ylittää pyörätuolilla ulkopuolelle asetetun luiskan avulla. Vanha yhtenäinen liiketila jakautuu kantavilla pilareilla ja sermeillä käytännöllisiksi eri osiksi. Huoneistossa sijaitsevat naulakko, hyllyjä ja kaappeja, sohvia ja nojatuoleja, sohvapöytiä, televisio, lukollinen säilytyslokerikko, toimistokoppi, työpiste kannettavan tietokoneen käyttöön, ruokapöytiä tuoleineen, kahvin ja ruoan tarjoiluun tarkoitettuja pöytiä, wc, biljardipöytä, vuodesohva ja keittiö. Keittiöstä johtaa takaovi kerrostalon sisäpihalle. Palvelupiste on kävijöille auki arkipäivisin viisi tuntia, aamuyhdeksästä iltapäiväkahteen. Kaksi laillistettua sosiaalihuollon ammattihenkilöä vastaa palvelupisteen arjen pyörittämisestä.

Palvelupiste poikkeaa tilana ja toimintamahdollisuuksina merkittävästi toimistoissa tapahtuvasta sosiaali- ja terveyspalveluiden vastaanototyöstä (Juhila 2018). Se on paikka, johon kävijä tulee vapaaehtoisesti ja jossa kävijä päättää itse toimintaan osallistumisestaan ja sen muodoista. Jos kävijä toivoo apua esimerkiksi asunnottomuuteen, toimeentuloon tai päihderiippuvuuteen liittyvissä asioissa, hän saa tukea tavoitteen määrittelyssä, keinojen löytämisessä ja muissa palveluissa asioimisessa. Palveluohjaus perustuukin ihmisen tuntemiseen ja ymmärrykseen hänen tarpeistaan, ei järjestelmälähtöisyyteen.

Luku liittyy palvelupisteessä toteuttamaamme toimintatutkimukseen (esim. Goessling 2020), mutta on siitä erillinen laadullinen tutkimus.

Nojaamme tutkimuksessamme Porin Sininauha ry:n myöntämään tutkimuslupaan, ja Tampereen alueen ihmistieteiden eettinen toimikunta puoltaa lausunnossaan tutkimuksen toteuttamista. Palvelupisteessä informoimme ihmisiä tutkimuksesta sitä mukaa, kun sinne saapuu uusia kävijöitä ja tutkimukseen osallistujia. Työntekijät ovat antaneet suostumuksensa tutkimuksen toteuttamiseen, ja toimintatutkimuksessa pyydämme suostumuksia tarpeen mukaan muilta osallistujilta. Kerromme samalla tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta, oikeudesta keskeyttää tai perua osallistuminen, tietosuoja- ja tietoturvalisistä aineiston käsittelystä sekä aineiston käyttötarkoituksista.

Kysymme luvussa ensiksi sitä, *millaista osallisuustyötä työntekijät ja kävijät toteuttavat palvelupisteessä*, ja toiseksi sitä, *millaista osaamista palvelupisteessä toteutuva osallisuustyö ilmentää*. Tutkimusaineisto koostuu palvelupisteen hankehakemuksesta sekä työntekijöiden yhden kuukauden ajan pitämistä ja tutkijoiden havaintopäiväkirjoista. Työntekijöiden päiväkirjat syntyivät syksyllä 2021 ja tutkijoiden päiväkirjat helmi–marraskuussa 2021. Päiväkirja-aineistoa on yhteensä 99 sivua (Times New Roman, pt 12, riviväli 1). Päiväkirjoissa palvelupisteen arkea valaisevat ensiksi havainnot toimintaympäristöstä ja ihmisten toiminnasta siinä, toiseksi päiväkirjojen kirjoittajien puntarointi toimintaa ohjaavista arvoista ja tiedosta sekä toiminnassa syntyvistä tunteista.

Kutsumme analyysia teoriaohjaavaksi sisällönanalyysiksi, joka sallii valmiiden teoriaan pohjautuvien mallien ja aineistolähtöisten ideoiden luovan yhdistämisen (Tuomi & Sarajarvi 2018). Ensiksi latusimme päiväkirja-aineiston Atlas.ti-ohjelmaan. Koodasimme sen aiemman osallisuutta ja osallisuustyötä koskevan teorian avulla, mutta tunnistimme aineistolähtöisesti myös uusia näkökulmia. Koodausvaiheessa syntyi 22 erilaista osaamista kuvaavaa koodia. Käsitteellistimme aikaisemman tutkimuksen perusteella, mutta kuitenkin aineistoon avoimesti suhtautuen, aineisto-otteista ja koodeista osallisuustyön, joka toteutuu yksilökohtaisella, yhteisöllisellä ja yhteiskunnallisella ulottuvuudella. Osaamisen luokittelu eri ulottuvuuksille auttoi jäsentämään osallisuustyön luonnetta sen yksittäisiä piirteitä yleisemmin huolenpidoksi, yhteisöllisen toimintaympäristön rakentamiseksi, vallan käytöksi yhteisössä sekä vaikuttamiseksi. Hankehakemusaineistolla täydensimme palvelupisteen suunniteluun liittyvän prosessin ja toimintaperiaatteiden analyysia. Tiivistämme analyysin tulokset Taulukossa 2 (tulososion alussa).

Osallisuusteoriaa mukaillen tätä tutkimusta lävistävät kanssatutkimuksen periaatteet: olemme toteuttaneet luvun ideoinnin, aineiston tuottamisen, analyysin ja raportoinnin yhdessä. Nähdäksemme tutkimuksen tuottama tieto on dynaamista ja dialogista, kun tutkijan toiminnan rinnalla työntekijöiden omat päiväkirjat, tutkimuskohteen sisäpiirin näkökulma sekä neuvottelu tuloksista ja niiden raportoinnista ovat asettaneet työntekijät tutkimuksen subjekteiksi tutkimuskohteina olevien objektien sijaan. Samalla työntekijät ovat antaneet äänen edustamalleen yhteisölle, Lissu Social Clubille, ja sen toimintaan osallistuville ihmisille. Tutkija on saanut tutkimusprosessin asiantuntijuuden lisäksi myös oppijan roolin. Tutkijana ja työntekijöinä olemme näin kulkeneet hetken aikaa rinnakkaisia polkuja, joiden lähtöpisteet ovat kaukana menneisyydessä ja jotka jatkavat matkaa omiin suuntiinsa. (Boylorn 2008; Mubeen & Tokola 2021.) Kanssatutkimuksen prosessi lisää lähtökohtaisesti tulosten luotettavuutta, mutta osallistujajoukon ollessa pieni riski vääriin tulkintoihin kasvaa (Boylorn 2008). Tätä riskiä olemme puna-roineet luottamuksellisen suhteen mahdollistamalla avoimella, suoralla ja molemminpuolisella palautteella. Väärien tulosten riskiä pienentääksemme pyrimme esittämään tuloksemme siten, että lukijan on runsaiden aineisto-otteiden avulla mahdollista jäljittää tekemämme analyysi.

Yksilökohtainen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen osallisuustyö ja osallisuustyön osaaminen palvelupisteessä

Kynnyksettömässä palvelupisteessä päihteitä käyttävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten yhdenvertaisuutta edistävä osallisuustyö on samanaikaista ja rinnakkaista yksilökohtaista, yhteisöllistä ja yhteiskunnallista työtä. Sen tavoitteina on turvata ihmisarvon toteutumista ja elvyttää ihmisyyden kokemuksia (vrt. Holmberg 2022, 159), rakentaa toimiva yhteisö osallistumiselle, turvata toiminnan jatkuvuus sekä muuttaa palvelupisteiden kävijöihin ja heidän osallisuuttaan edistävään työhön kohdistuvia asenteita. Osallisuustyö hyvinvointia horjuttavien kriisien kontekstissa on luonteeltaan huolenpitoa, ennakoitavan toimintaympäristön rakentamista, vallan käyttöä ja vaikuttamista. (Taulukko 2.) Se edellyttää monipuolista osaamista, jota tarkastelemme seuraavaksi lähemmin.

Taulukko 2. Osallisuustyö ja siinä tarvittava osaaminen kynnyksettömässä palvelupisteessä.

Osallisuustyön ulottuvuus	Tavoitteet	Työn luonne	Osaaminen
Yksilökohtainen	Ihmisarvon turvaaminen Ihmisyysden kokemuksen elvyttäminen	Huolenpito	Perustarpeisiin vastaaminen Erityinen tarpeisiin vastaaminen Stigmojen murtaminen Sosiaalinen asianajo Pedagogisuus
Yhteisöllinen	Toimivan yhteisön rakentaminen Toiminnan ylläpitäminen Toiminnan turvaaminen	Toimintaympäristön rakentaminen Valta ja vallan jakaminen	Olohuoneen ”rakentaminen” Avoimuus jäsenten määrittelyssä Jalkautuvan tiedon kokoaminen palvelupisteeseen Leikillisuus Luovuus Vertaisuuden mahdollistaminen Alustana toimiminen Demokratiakäytännöt Vastuullisiin tehtäviin rohkaiseminen Tuki päätösten muodostamisessa Sovittamisen mahdollisuuksien tarjoaminen Yhteisön edun punninta Valppaus
Yhteiskunnallinen	Julkisen asenteen muutos Toiminnan jatkuvuuden turvaaminen	Vaikuttaminen	Monialainen yhteistyö Sosiaalinen asianajo Luottamuksen rakentaminen Toiminnan puolustaminen Viestintäosaaminen

Huolenpito yksilökohtaisessa osallisuustyössä

Palvelupisteessä yksilökohtainen osallisuustyö on luonteeltaan huolenpitoa. Konkreettisesti huolenpito alkaa kävijöiden perustarpeisiin vastaamisesta: Aukioloaikoina on tarjolla kahvia ja teetä ja eri paikoista hävikkinä saatuja pullia ja leipiä. Useina viikonpäivinä kävijät voivat syödä kouluruokailun ylijäämästä tai ruoka-aputoimijoilta saaduista aineksista valmistetun lämpimän ruoan. Ruoan saatavuus perustuu neuvottelevaan yhteistyöhön paikallisten ruoka-aputoimijoiden ja muiden tahojen kanssa: ”SPR:n kautta saatu kontakti läheiseen R-kioskiin, josta tullaan saamaan toimintaamme ylijäämäruokaa.” (Työntekijä 1) Kahvi- ja teekulujen kattamiseksi vapaaehtoinen maksu kahvikassaan on 20

senttiä kupilta ja 50 senttiä yhdeltä päivältä. Jotkut kävijät tuovat palvelupisteeseen pantillisia tölkkejä ja pulloja kahvikassaa kartuttaakseen. Erityisestä palvelupisteen kävijöiden tarpeisiin varautumisesta kertoo puolestaan seuraava toimintaympäristön kuvaus:

Alkovi näyttää kuin leponurkkaukselta, johon kuvittelen väsyneiden palvelupisteen kävijöiden toisinaan vetäytyvän lepäämään. (poistettu tekstiä) WC on siisti, lavuaarin alla on riskijäteastia käytetyille neuvoille ja tilan nurkassa pesukone, jota saa käyttää pyykinpesuun.

(Tutkija 1)

Päihteiden käytön ja asunnottomuuden kehyksessä huolenpito tarkoittaa monesti epämiellyttävien, ehkä uhkaavien tai avoimen vihamielisten tilanteiden sietämistä ja ratkaisukykyä. Joskus aamusta jo vahvana alkanut tai päivän aikana voimistuva kävijän päihtymystila häiritsee muita kävijöitä niin, että muut kävijät tai työntekijät puuttuvat tilanteeseen. Tunteen puheeksi ottaminen on yksi ratkaisukeino:

Kävijä saapui aamulla palvelupisteelle päihtyneenä. Tuntien kuluessa päihtymys ja samalla aggressio lisääntyivät. (poistettu tekstiä) Kysyin häneltä, mitä sellaista on tapahtunut, että hän on niin vihainen. Kävijän viha kääntyi suruksi, hän kertoi riidelleensä puolisonsa kanssa ja kokevansa olevansa syyllinen riitaan.

(Työntekijä 2)

Aina puhuminen ei riitä, ja turvallisen toiminnan rajat tunnistaen tiukimmissa tilanteissa on osattava turvautua vartijoiden, ensihoidon tai poliisin apuun: ”Iltapäivällä hän poistuu Lissusta hälytysajoneuvon kyydissä tai jatkaa omin jaloin matkaa keskustaan, josta hänet myöhemmin noukitaan kyytiin.” (Työntekijä 2)

Huolenpito ei yksilökohtaisessa osallisuustyössä kuitenkaan pelkisty välttämättömien elinmahdollisuuksien ja turvallisen oleskelun turvaamiseen. Ihmisyyden arvon kävijä voi tuntea myös lempeässä kosketuksessa: ”Työntekijöiden suhtautuminen kävijöihin on välitöntä, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että toisen olkapäälle voi laskea käden välittä-

misen merkinä.” (Tutkija 1) Huolenpito ei jää yksipuoliseksi, kun kävijät puolestaan kurovat autettavana olemisen ja auttamisen välistä juopaa umpeen: ”Aamun kävijät olivat huomanneet poissaoloni ja kyselivät vointiani. Välittämisen osoittaminen karisti turhautumisen tunteen ja sai olon tuntumaan taas miellyttävältä.” (Työntekijä 2)

Vastavuoroisuus tarkoittaaakin osallisuustyössä yksipuolisesta hoivaajan roolista luopumista: ”Miksi en voi hoivata kuin leijonaemo pentuaan? Koska se ryöstää subjektiuden, aikuisuuden ja tasavertaisuuden kanssaihmiseltä, joka kutistamisen sijaan tarvitsee tukea kasvuun.” (Työntekijä 2) Yksipuolisen hoivaamisen sijaan työntekijä tunnustaa kävijän tasavertaisena mutta erityisenä ihmisenä, jolla on oikeus ja kykyä kehittää omaa toimintaansa. Silloin kävijän on mahdollista muuttua ongelmasta ja työntekijän auttajasta ihmiseksi. Osaaminen on silloin tasa-arvoisiin suhteisiin asettumista, minkä tavoitteena on purkaa niin kävijöihin kuin työntekijöihinkin liittyvää stigmaa eli sosiaaliseen asemaan ja tietyssä asemassa toimimiseen liittyvää kielteistä leimaa. Se tarkoittaa vastavuoroista arjen ja elämänkokemusten eli ihmisyyden jakamista: ”Läsnäolo on intensiivistä. Siinä suostutaan vuorovaikutukseen silloinkin, kun se on täynnä pahaa oloa, sairautta ja päihtymystä.” (Tutkija 2)

Huolenpitoon kuuluu erottamattomasti palvelupisteen kävijöiden oikeuksien toteutumisen edistäminen. Sosiaalisen asianajon osaaminen konkretisoituu erityisesti niissä hetkissä, kun kävijöiden omat voimavarat eivät riitä etsimään ja kulkemaan polkuja muiden palveluiden toteutumiseksi. Työntekijä voi esimerkiksi liittoutua kävijän tueksi taisteluun toimivan hoitomuodon saamiseksi tai hoitoon pääsemiseksi.

Tässä asiassa olen monesti myös miettinyt päihdesairaahan hoitoon pääsyä yleensäkin. Harvoin ihminen pääsee sillä hetkellä hoitoon, kun oma motiivi on korkeimmillaan, vaan sitä ns. koetellaan odottelulla liian kauan, ja tilanne menee ohi. Hoitoon pääsy ja avun saanti pitäisi olla ihmisoikeus, eihän muissakaan sairauksissa odoteta mitään vaan hoitoa saa akuutisti. (poistettu tekstiä) Kun kaveri olisi vihdoin puhetasolla valmis vaikka katkolle, sinne pääsy on niin hidasta, että mieli muuttuu ja tie kutsuu helposti.

(Työntekijä 1)

Päiväkirjaotteessa kaikuu päihderiippuvuuden ja auttamisjärjestelmän yhteensopimattomuus. Osallisuustyössä työntekijälle tuleekin välittäjän tai yhteen saattajan tehtävä, jossa otollisen hetken tunnistaminen ja aktiivinen toiminta siinä hetkessä eivät välttämättä tuota tulosta. Otollista hetkeä saattaa edeltää palveluihin ja kävijän omiin kykyihin liittyvä luottamuksen ja uskon vahvistaminen, viikkoja tai kuukausia kestänyt hienovarainen motivointityö, vaikka palvelupisteen toimintaan osallistuminen ei edellytäkään kävijöiltä kuntoutumiseen tai elämänmuutokseen sitoutumista. Päihteistä riippuvaisen ihmisen ”korkeimman hoitomotivaation hetki” näkyy osallisuustyössä akuuttina, välitöntä reagointia vaativana kriittisenä hetkenä, jonka ohittaminen voi tarkoittaa ihmisoi-keusloukkausta.

Yksilökohtaisessa työskentelyssä osaaminen on usein myös oppimisen tukemista. Kun esimerkiksi rahankäyttöön, toimeentulotukihakemuksen tekemiseen tai älypuhelimella viestin kirjoittamiseen liittyvät avun tarpeet tulevat näkyville, työntekijä voi itse oppia kävijän elämästä jotakin ja löytää siten keinoja osallisuuden tukemiseen. Tällaisissa tilanteissa on useimmiten luontevaa paitsi tarjota tukea ja läsnäoloa taitojen harjoitteluun, myös tuoda uutta tietoa tai kuvitella ääneen toisia näkökulmia tilanteissa toimimiseen:

Hän totesi lähtevänsä saman tien käyttämään huumeita koko rahalla. Työntekijä kysyi, saisiko kävijä venytettyä välitöntä mielitekoon reagoimista. Huomenna olo tuntuisi paremmalta, jos kaikki raha ei menisi päihteisiin.

(Tutkija 2)

Toinen työntekijöistä oli ottanut ((yhden kävijän kanssa toisen)) kävijän AS-piirteet ((Aspergerin syndrooma)) puheeksi ja todennut, ettei autismin kirjolla olevan henkilön kanssa kannata asemoitua vastakkain vaan yrittää edetä kiertoreittiä.

(Työntekijä 2)

Arkipäivät palvelupisteessä ovat täynnä tällaisia ohikiitäviä hetkiä, joissa työntekijät ja muut toimintaan osallistuvat sanottavat vaihtoehtoisia ratkaisuja ja toimintatapoja mitä erilaisimmissa pulmissa. Pedagoginen työote perustuu yhtäältä näkemykseen siitä, että jokaisella ihmisellä on kykyä oppia uutta, ja toisaalta toimintaan, joka tunnistaa oppimiselle otolliset hetket ja sopeutuu oppijalle sopivaan vauhtiin. Tiedon lähteille ohjaaminen voi ruokkia yhteisössä toimivan ihmisen sisäistä motivaatiota ymmärtää toisten yhteisössä olevien ihmisten käyttäytymistä: ”Hän oli käyttänyt iltansa tietokoneella etsien tietoa autismin kirjosta ja tarkastellut yhteisössä tapahtuvaa vuorovaikutusta uudesta näkökulmasta.” (Työntekijä 2) Häden ja kriisien täyttämän arjen tilanteiden hallinnassa hyvinvointia tukevien tietojen ja taitojen merkitystä ei voi vähätellä.

Yhteisöllinen toimintaympäristö ja valta osallisuustyössä

Yhteisöllinen osallisuustyö on luonteeltaan kävijöiden ja muiden toimijoiden kanssa yhdessä tehtävää toimintaympäristön rakentamista ja vallan jakamista. Kuvaamme ensin toimintaympäristön rakentamista. Rahoituksen ja tarkoitukseen sopivan toimitilan varmistuttua alkavat palvelupisteen sisustaminen, toiminnasta tiedottamisen suunnittelu, nimen keksiminen, neuvottelut yhteistyötahojen kanssa, tutustuminen mahdollisille kävijöille relevantteihin muihin palveluihin, toiminnan markkinointi, aukioloajoista päättäminen ja viikko-ohjelman kokoaminen. Hankehakemuksessa palvelupiste varautuu kehittämään myös etsivän työn mallin, jos toiminta ei muuten tavoita mahdollisia kävijöitä:

Joskus matalan kynnyksen palveluihinkin voi olla liian korkea kynnyks, joten etsivässä työssä tavoitteena on poistaa olemassa olevia kynnyksiä. Työmuodossa hylätään vallitseva ihanne aktiivisesta kansalaisesta, joka itseohjautuvasti hakeutuu itselleen soveltuviin palveluihin.

(Hankehakemus)

Osaamisena valmius mennä sinne, missä mahdolliset kävijät ovat, ei ole pelkästään etsivään työhön varautumista. Tunnistamme valmiuden myös siinä, miten palvelupisteen toiminta perustuu suunnitteluun osal-

listuneiden ihmisten toiveisiin, ja sisustuskin heidän aiempaan osallistumiseensa ja huonekalulahjoituksiinsa. Tilaan on ”laitettu aiemman hankkeen aikana teetettyjä valokuvia seinille”. (Tutkija 2) Toiveiden mukainen olohuonemaisuus on aistittavissa: ”Valaistuksella on saatu viihtyisää kodinomaista tunnelmaa.” ”Samanaikaisesti tilassa tapahtuu monia asioita, juttelua, kuulumisten vaihtoa, biljardin pelaamista, lepäämistä, kahvittelua ja eväiden syömistä, telkkarin katsomista, musiikin soittamista kännykästä jne.” (Tutkija 2) Toimintaa varten luodussa tilassa ihmisillä on lupa olla ja viihtyä. Sitä päihteitä käyttäville tai asunnottomuutta kokeville ihmisille ei välttämättä julkisissa sisätiloissa avoimesti sallita.

Avoimessa toiminnassa yhteisön jäsenyyttä eivät määrittele ennalta sovitut ehdot ja niiden täyttyminen. Osaaminen tarkoittaa silloin vallasta luopumista siinä, että työntekijät etukäteen päättäisivät palvelupisteeseen sopivat ihmiset ja käyttäytymisen. Päätelemme yhteisöön kuulumisen kokemuksesta esimerkiksi kävijöiden toistuvasta paikalle tulemisesta ja toimintaan osallistumisesta, palvelupisteen logolla varustetun paidan tai hupparin ostamisesta ja pukemisesta, tai esiintymisestä omilla kasvoilla ja nimellä sosiaalisen median julkaisuissa. Varmuutta asiasta emme voi kuitenkaan tietää. Yhteisön muodostumisesta ja löytämisestä kertoo jotakin seuraava päiväkirjamerkintä: ”Tänään lämmitti erään lissulaisen lausahdus siitä, että Lissu on siitä hieno paikka, että täällä ei tiedä kuka on töissä ja kuka ei.” (Työntekijä 1) Yhteisössä toimivat ihmiset ovat ”lissulaisia” tai kävijöitä, eivät työntekijöitä, asiakkaita tai potilaita.

Mikä tällaisen paikan radikaalein juttu on. Voiko se olla se, että se astuu siihen maailmaan, missä sote-palvelut ei yleensä elä. (poistettu tekstiä) Osana palvelujärjestelmää se sopeutuu apua tarvitsevien ihmisten elämään. (poistettu tekstiä) Jos menis vielä syvemmälle siihen maailmaan, pitäis olla kadulla tai jengissä, mutta siellä taas on aivan erilaiset säännöt. Että onko tää semmonen säännötön paikka, kahden maailman välissä oleva, vai missä tää oikein on? Väli-tilassa, sote-palvelujen ja jengimaailman välissä. Ei kenenkään maalla.

(Tutkija 2)

Päiväkirjaan tallentunut pohdinta tiivistää tarpeemme ymmärtää syvällisesti palvelupisteen toiminnan luonnetta, yhteiskunnallista paikkaa ja yhteisön muodostumista. Yhteiseksi olohuoneeksi rakentunut palvelupiste ei ole terveysasema eikä sosiaalitoimisto, muttei myöskään salaista soluttautumista tai peitetoimintaa. Päinvastoin, avoimella toiminnallaan palvelupiste tunnistaa palvelujärjestelmän aukon ja tunnustaa kävijöiden inhimilliset tarpeet. ”Ei kenenkään maalle” asettuva toiminta täyttää palvelujärjestelmässä olevan tyhjän tilan. Siitä muodostuu toimintaympäristö, jossa eri maailmat sulautuvat yhdeksi, jaetuksi maailmaksi.

Vaikka toiminnan suosio on yllättänyt kävijät, työntekijät, taustaorganisaation, tutkijat ja sidosryhmien toimijat, toiminta ei silti tavoita kaikkia toivottuja ihmisiä: ”Aamulla, kun ensimmäinen kävijä kolkuttaa, Lissun ovi aukeaa ja sisään lipuu kirjava joukko kävijöitä. (poistettu tekstiä) He, jotka kokevat olemassaolonsa pois pyyhityksi, ovat vielä löytymättä eivätkä saavu paikalle.” (Työntekijä 2) Kynnyksettömyys on tietoisesti valittu ja kiistanalainen mielikuva, eikä kaikille totta.

Osallisuustyön osaaminen on myös tilan antamista muiden ammattilaisten ja toimijoiden osaamiselle. Vapaan oleskelun lisäksi palvelupisteen arki täyttyykin erilaisista aikataulutetuista ja säännönmukaisesti toistuvista ohjelmista ja palvelupisteessä saatavilla olevasta, muista hankkeista ja palveluista sinne jalkautuvasta tiedosta. Toiminnan ennakoitavuuden parantamiseksi ”viikko-ohjelma on visualisoitu liitutaulumalaan liidulla, selvästi kaikkien näkyville.” (Tutkija 2) Viikko-ohjelmassa on asuminen neuvontaa, aikuissosiaalityötä, tukea väkivaltaisesta käyttäytymisestä irtautumiseen, talousneuvontaa, keskustelua teologin kanssa, luovaa toimintaa, kokemustoimijoiden tukea ja toimintatutkimusta. Sosiaalisen kuntoutuksen ja kuntouttavan työtoiminnan palveluissa olevilla kävijöillä on sovitut viikonpäivät palveluun osallistumiselle. Viikko-ohjelma elää tarpeiden mukaan, uusia yhteistyömuotoja etsien. Erityisesti rikosseuraamustyö tavoittaa asiakkaitaan palvelupisteen kautta: ”Yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijä kävi paikan päällä neuvottelemassa erään mieskävijän kanssa sakkojen muuntamisesta päihdekuntoutukseksi.” (Tutkija 2) Päihteitä käyttävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten osallisuuden tukemisessa palveluiden saavutettavuus on kriittinen tekijä, ja kynnyks osallisuudesta palveluihin madaltuu merkittävästi

tiedon ja palveluiden liikkua sinne, missä ihmiset muutenkin viettävät aikaansa.

Terveysteen, toimeentuloon, asumiseen, työllistymiseen ja ihmissuhteisiin liittyvät avun tarpeet eivät kuitenkaan kata koko olemassaolon kirjoa. Ihmisyys on myös iloa, leikkiä ja luovuutta. Osallisuustyön osaminen on siis myös taukojen tuomista pakottavaan, mahdollisesti pitkittyneen kriisin täyttämään arkeen. Visailut, peliturnaukset ja käsityöt tai muu luova toiminta kuuluvatkin kiinteästi palvelupisteen viikko-ohjelmaan. Ilo täyttää palvelupisteen myös juhlapyhien yhteydessä tai jonkun syntymäpäivää juhlistaessa:

Eilen palvelupisteen yhteisö muisti häntä hänen syntymäpäivänään. Hänelle oli tehty kortti, leivottu pannukakku ja laulettu onnittelulaulu. Joku kävijä oli kieltäytynyt laulamasta, mutta sitten kun muut olivat lopettaneet onnittelulaulun, hän olikin vetänyt soolona toisen onnittelulaulun!

(Tutkija 2)

Yhteisöllinen rinnakkaiselo synnyttää väljyyttä, jossa yhteisön jäsenet saavat toimia kukin oman persoonansa mukaan, myös unelmoida ja tavoitella unelmiaan. Samaan tilaan mahtuu yhtä hyvin mielenterveysongelmiin liittyvän stigman murtamista toipumiskokemuksia jakamalla kuin iloa toisen kävijän opiaattikorvaushoidon aloituksen onnistumisesta. Niin työntekijät, kävijät kuin muutkin toimintaan osallistuvat saavat toisiltaan välitöntä palautetta omasta toiminnastaan, ja käsitys omasta identiteetistä tarkentuu suhteissa toisiin ihmisiin. Oma ja yhteinen historia kulkevat kävijöiden mukana sisälle palvelupisteeseen:

Näillä ihmisillä on yhteistä historiaa kadulla ja muissa paikoissa, mutta he pystyvät tulemaan palvelupisteeseen ja olemaan sovussa. Yhteisöön kuulumisen on siksi vaativaakin. Se edellyttää omasta tilanteesta tai muiden todistamista ikävistä tapahtumista johtuvan häpeän kanssa astumista yhteiseen tilaan. Anteeksiantoa itselle ja niille toisille kävijöille, jotka ovat mahdollisesti loukanneet lievemmin tai vakavam-

min toisiaan. Sen sietämistä, että jonkun päihtyneisyys nostaa riskiä ennustamattomiin tapahtumiin merkittävän suureksi.

(Tutkija 2)

Päiväkirjaan tallentunut ajatuskulku kertoo vertaisuuteen liittyvästä hyväksynnästä, mahdollisesti pelon ja vanhojen kaunojen ylittämisestä, omien tarpeiden sovittamisesta toisten tarpeisiin, ja rohkeudesta tulla näkyväksi omasta menneisyydestä tai nykytilanteesta huolimatta. Osallisuustyön osaamisena se tarkoittaa vertaisuuden mahdollistavan tilan antamista. Osallisuustyössä ei aina myöskään voi tietää, mitä osallistumista mahdollistavana alustana toimiminen herättää eloon. Vertaisuus voi luoda jotakin uutta, kävijöiden ”syttymistä” johonkin ennakoimattomaan toimintaan, esimerkiksi yhteiseen oikeuksiensa puolustamiseen jonkun palvelun asiakkaina tai muuhun ideointiin:

Painotimme kävijöiden roolia tiedon tuottajina ja tutkimuksen omistajina. Tämä kirvoitti heissä välittömästi ajatuksia kuntavaalipaneelin järjestämisestä paikkakunnan vaaliehdokkaille tai ehdokkaiden kutsumisesta tutustumaan palvelupisteen toimintaan: ”Tulevat päättäjät päättävät tulevaisuudessa Lissun rahoista.”

(Tutkija 2)

Päiväkirjaotteessa huomiomme kiinnittyy toisenlaisen tulevaisuuden kuvitteluun. Sellaisen tulevaisuuden, jossa kävijät osallistuvat yhteiskunnan täydempinä jäseninä edustuksellisen demokratian käytäntöihin. Osallisuustyön osaamisen näkökulmasta siis riittää, että joku työmuoto toimii alustana, ja kävijät luovat itse sisältöä ja antavat omassa elämässä resonoivan merkityksen osallistumiselle. Seuraavaksi siirrämme tarkastelumme yhteisöllisen osallisuustyön toimintaympäristön rakentamista koskevasta kokonaisuudesta valtaa ja vallan jakamista koskevaan kokonaisuuteen.

Osallisuustyö on väistämättä myös vallan käytön osaamista. Tunnistamme palvelupisteen toimintaympäristössä monia mahdollisuuksia jakaa valtaa eli tukea osallistumista yhteisen hyvän tuottamiseen ja siitä nauttimiseen. Demokratian kulmakivi on viikoittain toistuva yhteisö-

kokous, Lissu All Stars. Eräs toiminnan alkuvaiheen tunteita kuumentanut viikko osoittautuu polttopisteeksi, jossa kävijät alkavat kaivata palvelupisteeseen pelisääntöjä. Yhteisökokoukseykäytännön käynnistämistä edeltävätkin useat tilanteet, joissa joku käyttäytyy uhkaavasti toisia kohtaan tai aiheuttaa muissa kävijöissä pelkoa siitä, että huonon käytöksen vuoksi palvelupiste joutuu lopettamaan toimintansa: ”Ratkaisuksi he olivat yhteisössä sopineet, että maanantaisin pidetään koko palvelupisteen yhteinen kokous.” (Tutkija 2) Yhteisökokous on siis foorumi, jossa työntekijät ja kävijät muodostavat yhteisiä palvelupisteen päätöksiä ja niiden muodostamisen pelisääntöjä:

Lissun kävijöiden osallisuutta ja sitoutumista on lisätty siirtämällä vallankäytön painopistettä asteittain työntekijöiltä yhteisölle. Maanantaisin järjestettävässä yhteisökokouksessa käydään läpi kulunutta viikkoa, tehdään yhteisöä koskevat päätökset ja kehitetään palvelupisteen toimintaa. Kokouksen ehdotuksista tehty äänestys tapahtuu paitsi yhteisökokouksessa, myös kirjallisena seuraavan viikon ajan. Näin vallanjako saadaan ulotettua mahdollisimman laajasti kävijäkunnan keskuuteen.

(Työntekijä 2)

Vaikka yhteisökokous on lyhyessä ajassa palvelupisteeseen vakiintunut demokratiatyökalu, ei ole yhdentekevää, mikä sen tavoite on ja millaisia käytäntöjä se tosiasiallisesti tarkoittaa. Päiväkirjan perusteella se on ainakin osallisuuden edistämisen, yhteisön toimintaan sitouttamisen ja toiminnan kehittämisen menetelmä. Jotta yhteisökokouksesta itsestään ei tulisi ulossulkevaa käytäntöä, vallankäyttö ei tiivisty kävijän läsnäoloon juuri tiettyinä ajankohtana viikossa vaan hän voi äänestää ehdotuksista vielä kokouksen jälkeen ennen seuraavaa kokousta. Lisäksi asian saamiseksi asialistalle riittää, että kävijä kertoo sen työntekijälle tai kirjoittaa sen tussitaululle, johon asialista muodostuu avoimesti luettavaksi. Yhteisökokouksen puheenjohtajan valinta tapahtuu kokouksen alussa halukkaiden joukosta.

Yhteisökokouksen ilmapiiriin vaikuttavat työntekijöiden tavoitteiden lisäksi kävijöiden ideat siitä, mikä kokouksen tehtävä on. Tavoitteiden ristiriita on tallentunut seuraavaan päiväkirjamerkintään:

Olen havahtunut huomaamaan yhteisökokouksen tuntuvan ajoittain kurinpidolliselta tilaisuudelta, vaikka pyrkimyksenä((mme)) on tuottaa onnistumisia, merkityksellisyyden kokemuksia ja yhteisön lujittamista demokratiaa toteuttamalla sekä yhteisiä kokemuksia jakamalla. Yhteisökokouksen loppuun on lisätty osio, jossa luetaan kaikkien käsillä olevasta vihosta viikon kiitollisuuden aiheet.

(Työntekijä 2)

Yllä kuvautuva ristiriitaan havahtumisen hetki sanottaa aiempaa tarkemmin demokraattisen toiminnan tavoitteita. Osallisuuden edistäminen ja toimintaan sitouttaminen saavat muotonsa onnistumisen ja merkityksellisyyden kokemusten tavoitteluna. Yhteisökokous ei myöskään pelkisty neuvottelun tai kehittämisen työkaluksi vaan laajenee kokemusten jakamisen alustaksi. Työntekijän ehdotuksesta yhteisökokouksen esityslistaan ilmestyy uusi rutiini, kiitollisuuden aiheiden ääneen lukeminen. Kehittäminen ei kuitenkaan jää tähän, vaan seuraavaksi kehittämistehtäväksi määrittyy yhteisökokouksen käytäntöjen kehittäminen: ”Kävijöiden kanssa käynnistettiin keskustelu aiheesta ((yhteisökokouuskäytännöistä)). Viikon aikana ideointia jatketaan yhteisen pöydän ääressä vaihtelevilla kokoonpanoilla ja kirjataan ajatuksia ilmoitustaululle. Ensimmäiseksi toiveeksi kirjattiin lempeys.” (Työntekijä 2)

Yhteisössä käytettävissä oleva ja syntyvä valta liikkuu myös erilaisen vastuullisten tehtävien muodossa. Toimintatutkimuksen aineiston tuottaja, kahvikassan ideoija, kokemustoimija, kuoron säestäjä, hävikkiruoan jakelun toteuttaja, muiden mahdollisten kävijöiden etsijä ja löytäjä, kokki, vierailijoille palvelupisteen toiminnan esittelijä, kaupassa asioija, tupakointipaikan järjestelijä, yhteisökokouksen puheenjohtaja, joulukorttien tekijä, vertainen ja muista huolehtija ovat esimerkkejä kävijöiden runsaslukuisista tehtävistä. Jotkut tehtävät ovat työntekijöiden ehdottamia, toiset kävijöiden itsensä muodostamia. Osallisuustyön osaamisena vastuullisten tehtävien löytäminen ja tehtäviin rohkaiseminen on paitsi keino varmistaa yhteisön monimuotoinen arjen toiminta, myös tapa luoda jotakin kävijöiden näköistä yhteistä hyvää. Vastuullisissa tehtävissä toimimista ja yhteisdemokratiaa yhdistää osallisuustyössä hyödynnettävä pedagogiikka, sopivan kokoisiksi tehtäviksi määritelty positiivisen vallankäytön harjoittelu ja siinä tukeminen.

Vallan jakaminen tarkoittaa myös jaettua vastuuta demokraattisten päätösten noudattamisesta: ”Demokratian rinnalla on kehittynyt kollektiivinen vastuunkanto. Palvelupistettä omistetaan yhdessä kävijöiden kanssa ja sen turvallisuudesta, toimivuudesta sekä tavoitettavuudesta huolehditaan useiden hartioiden voimin.” (Työntekijä 2) Päähtymyksen sallivassa yhteisössä tilanne kuumenee silloin tällöin pisteeseen, jossa huoli toiminnan jatkuvuudesta purkautuu kävijän ottaessa kuuluvan ja näkyvän ”kurinpalauttajan” roolin (lainaus kävijän puheesta päiväkirjassa):

”Lissussa oli eilen aikamoinen iltapäivä. Uskon, että siitä tulee joillekin sanomista. Pakko olis rauhottua, ettei jouduta pihalle tästä, ja se olis ihan vitun perseestä. Jengi oli syönyt pillereitä ja juonut alkoholia yhtä aikaa. (poistettu tekstiä) Komensin ihmisiä toiselle puolelle katua, että vittu tätä paikkaa ei menetetä.”

(Tutkija 2)

Osallisuustyössä tarvittava osaaminen voi tarkoittaa myös sosiaalista rytmittäjää eli sitä, että työntekijä vetäytyy tilanteista, joissa kävijällä vertaisena on työntekijää tehokkaampi auktoriteetti:

Toisaalta taas esimerkiksi käyttäytymiseen, kuten Lissun edessä juomiseen tai muuhun ei-sallittuun käytökseen, on tehokkaampaa kävijöiden itsensä puuttuminen, toinen toistaan neuvoen ja tukien. Kaverin sanaa ei tulkita samalla lailla holhoavaksi kuin työntekijän sanaa.

(Työntekijä 1)

Niitä tilanteita varten, kun palvelupisteen yhteisöllä on yhtenevä tulkinta siitä, että joku on ylittänyt toiminnallaan yhteisten päätösten asettamat rajat, päätösten vastinpariksi syntyy yhdessä sovittuja rangaistuksia: ”Yhteisökokouksessa on päätetty, että toisten kävijöiden tavaroiden varastamisesta, palvelupisteen irtaimen hajottamisesta ja väkivaltaisesta käytöksestä saa viikon porttikiellon. Jos yhdessä sovitun vastainen käytös jatkuu, porttikielto on kaksi viikkoa.” (Tutkija 2) Rangaistus on yhdessä sovittu mitta siitä, miten jonkun haitallisen teon voi yhteisössä sovitt-

taa silloin, kun anteeksi pyytäminen ei yksinään riitä tapahtuneen kuittaamiseen. Arvokasta sovittamisessa on myös se, että päätöstä rikkonut henkilö voi myöhemmin palata yhteisöön kasvonsa säilyttäen. Pysyviä porttikieltoja yhteisö välttää antamasta, jotta totaalinen torjunnan kokemus ei toistuisi.

Yhteisöllisen osallisuustyön osaamisen erityisvaatimuksena pidämme sitä, että päätösten noudattamisen valvomisessa ja rangaistusten langettamisessa tulee ratkaistavaksi yksilön ja yhteisön edun hankaus: ”Jaettu vaade oli, että henkilölle täytyy antaa viikon porttikielto. Yhteisöllisessä toiminnassa kipeä valinta yksilön ja yhteisön etujen väliltä kääntyy yhteisön hyväksi.” (Työntekijä 2) Päätöksiin, rangaistuksiin ja niiden noudattamiseen liittyvän kontrollin lisäksi päihtyneiden ihmisten kanssa avoimessa yhteisössä toimiminen edellyttää työntekijöiltä lähes katkeamatonta valppautta ja ennakoitua, jotta toimintaan osallistuminen olisi kaikille turvallista: ”Itse liikun Lissussa koko ajan silmät selässäkin, peitän jatkuvan tarkkailun touhuamiseen.” (Työntekijä 1)

Joka päivä Lissussa on täynnä tilanteita, että pitää lennosta miettiä toimintatapa. Aina se ei välttämättä ole oikea tapa, ja jälkeenpäin ehkä harmittaa, mutta kun miettii omien arvojensa kautta kävijän etu edellä, ei yleensä ihan pieleen mene. Uskon että tässä auttaa pitkä kokemus.

(Työntekijä 1)

Turvallisuuden tunteen turvaamisen lisäksi valppaus voi myös tarkoittaa kokemukseen ja arvoihin perustuvaa arvausta siitä, miten kävijän etu kussakin tilanteessa toteutuisi. Kuten elämässä yleensä, kenties osallisuustyössäkin aina oikein toimiminen on mahdotonta. Harmin tunteen tunnistaminen on kuitenkin hetki, jolloin tietoisuuteen pulpahtaa uutta tietoa.

Vaikuttaminen yhteiskunnallisessa osallisuustyössä

Yhteiskunnallisen osallisuustyön ulottuvuudella tarkastelemme strategista, kävijöiden arjen tuntemiseen perustuvaa vaikuttamisosaamista monimutkaisessa palvelu- ja suhdeverkostossa. Monialaisuus yhteiskun-

nallisessa osallisuustyössä toteutuu erityisesti sosiaalisena asianajona palvelupisteen (taustaorganisaation tuella) ja jonkun toisen toimijan kahdenvälisessä toiminnassa. Tavallisia yhteistyötahoja ovat esimerkiksi lähikauppa, ruoka-aputoimijat, taustaorganisaation muut toimintamuodot, aikuissosiaalityö, Kela, vartijat, poliisi, työllisyyspalvelut, päihdepalvelut, Rikosseuraamuslaitos ja paikallislehdet. Sidosryhmä ei siten koostu pelkästään viranomaisista tai sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista vaan on merkittävän laaja verkosto aina isännöitsijöistä ja neulanvaihtopisteestä vakuutusyhtiöihin.

Joskus esimerkiksi jonkun kävijän usein toistuva akuutin sairaalahoidon tarve ei hahmotu muissa palveluissa kriisiksi. Monialaisen yhteistyön osaaminen tarkoittaa silloin huolellista ja kaikkia mahdollisia osapuolia auttamiseen sitouttavaa vaikuttamista, jotta kävijän polku palvelupisteestä auttamisjärjestelmän lukuisten vaiheiden kautta esimerkiksi katkaisuhoidon viimein toteutuisi. Yhdessä luodusta suunnitelmasta huolimatta ketju voi katketa: ”Tapaus on esimerkki palvelujärjestelmän valuvioista: kun yksi lenkki pettää, koko prosessi kaatuu.” (Työntekijä 2)

Sosiaalinen asianajon osaaminen ei kuitenkaan tarkoita pelkästään yksilökohtaisten kimuranttien tilanteiden ratkaisua vaan myös yleisempää, esimerkiksi päihdelääkärin kanssa käytävää, hoitokäytäntöjä selkiyttävää keskustelua: ”He ovat kävijöiden kanssa keräämässä korvaushoidosta vastaavalle lääkärille kymmenen kysymystä, joihin lääkäri on luvannut vastata sähköpostilla.” (Tutkija 2) Yhteistyössä kävijöiden kokemustieto ja lääkärin ammatillinen tieto asettuvat vuoropuheluun. Kävijöiden oikeuksiin liittyvä asianajo siirtyy silloin palveluiden nimiin, eikä se perustu yksittäisten kävijöiden tilanteiden selvittämiseen. Vuoropuhelu ja tiedon välittäminen on tärkeää siksi, että kävijöillä on mahdollisuuksia tietoon perustuvaan päätöksentekoon ja oman toimintansa suuntaamiseen: ”Kysyn myös vartiointiyritykseltä mahdollisuutta saada tilastoja hälytystehtävistä. He lupaavat mielellään toimittaa niitä. Pohdimme, että voisiko tilastoja käydä myös kävijöiden kanssa läpi.” (Tutkija 2)

Osallisuustyön työntekijälle lankeavaan välittäjän tai yhteen saattajan tehtävään piiryy uusi juonne silloin, kun tehtävänä on luottamuksen ohuella nuoralla taiteilu. Päiväkirjan ote kuvaa työntekijän suhtautumista rikolliseen toimintaan ja sieltä täältä tihkuviin, rikoksia koskeviin

tietoihin: ”Toisaalta haluaa välillä sulkea korvansa kaikelta liialta tiedolta mitä saa, toisaalta on hienoa kun luotetaan. Tämän takia poliisien kanssa yhteistyössä toimiminen on hankalaa, koska sitä luottamusta minkä lisäsuulaisilta on jo näinkin lyhyessä ajassa saanut, ei halua menettää.” (Työntekijä 1) Jos poliisi sattuuakin selvittämään juuri sellaista rikosta, josta työntekijällä on tietoa, tilanteessa työntekijä joutuu harkitsemaan oikein toimimista paitsi lainsäädännön, rikoksesta epäillyn, mahdollisen uhrin ja poliisin yhteiskunnallisen tehtävän myös henkilökohtaisten arvojensa ja palvelupisteen toiminnan oikeutuksen näkökulmista.

Päihtymyksen sallivan avoimen palvelupisteen toiminta ei saa julkisuudessa varauksetonta hyväksyntää; työntekijöiden on osattava puolustaa yhdenvertaisuutta edistävää työtänsä. Monet yleisestä turvallisuudesta huolestuneet toimijat lähestyvät palvelupistettä silloinkin, kun kyse ei ole suoraan palvelupisteen toiminnasta. ”Palvelupisteestä on muodostunut foorumi, johon tuodaan käsiteltäväksi kaikki huumeiden käyttäjiä koskeva palaute.” (Työntekijä 2) Huolenilmausten ja palautteen selvittämiseen ja viesteihin vastaamiseen kuluu runsaasti työaikaa, ja kuormittava palaute voi vääristää kokemusta palautteen määrästä. Mahdollisia yhteistyömuotoja voi kuitenkin löytyä yllättäen, esimerkiksi poliisin putkaan suuntaavalla tutustumisreissulla: ”Työntekijät lupaavat toimittaa putkalle palvelupisteen esitteitä, jotta putkavartijat voivat ohjata sieltä ihmisiä suoraan palvelupisteeseen.” (Tutkija 2) Toiminnan oikeuttaminen ja toimintaperiaatteiden tunnetuksi tekeminen vaatii joka tapauksessa korostuneesti viestintäosaamista.

Auttamistyötä toteuttavissa hankkeissa toimenkuva on herkullinen sen vertikaalisen luonteen vuoksi. Arkityössä keitetään kahvia, lakaisetaan katuja, pestään vessaa ja harjataan lattioita, päästetään ihmiset osaksi itseä, syöksytään muiden elämään ja elämäntapaan. Verkostoissa yritetään sanoittaa tätä kaikkea, visualisoida sanoin näkymä muiden tarkasteltavaksi, hivuttaa palvelujärjestelmää vähittäin lähemmäksi heitä, jotka nyt jäävät sen katveeseen. Juhlapuheissa järjestellään lauseemme siten, että ne jättäisivät emotionaalisen jäljen, joka kasvaisi tunteeksi. Tälle tunteelle en löydä sanaa, kristityt kutsuvat sitä lähimmäisenrakkaudeksi.

(Työntekijä 2)

Päiväkirjapohdinta valottaa osallisuustyön eri tahoilla tapahtuvaa tak-
tista viestintää: jos yhtäällä viesti pukeutuu sisäisen turvallisuuden kie-
leen, toisaalla rakkauden kieli on tunnistettavampi. Päihteitä käyttävien
ja asunnottomuutta kokevien ihmisten kanssa tehtävä osallisuustyö voi
vaikuttaa myös yleiseen paikkakunnan keskusta-alueen viihtyisyyteen
positiivisesti. Jatkossa palvelupiste voikin hyödyntää mielikuvaviestin-
nässään Porin kaupunkikeskusta ry:n myöntämästä palkinnosta kerto-
mista:

Yhteinen ilonpito jatkui Lissussa. Leivoin kävijöille kakkua ja kun-
niakirja kiersi kävijöiden käsissä. (poistettu tekstiä) Ihmiset, jotka aina
ajetaan pois julkisesta tilasta tai vähintäänkin heidän läsnäolonsa tuo-
mitaan sanoin sekä elein, saivat julkisen tunnustuksen, palkinnon.
Yhteisö näytti voimansa onnistumisen hetkellä: yksin voittaminen ei
ole yhtä voimallista kuin onnistuminen joukkueena.

(Työntekijä 2)

Julkinen kiitos ja tunnustus osallisuustyössä onnistumisesta, keskus-
tatekopalkinto, liittää työntekijät ja kävijät jaettuun riemuun. Strategi-
nen osallisuustyön yhteinen suunnittelu ja suunnitelman toteuttami-
nen palautuvat yhteisössä käsin kosketettavaan kunniakirjaan ja juhlaan
kakun ääressä. Kokonaiskuva osallisuustyön osaamisesta päihteitä käyt-
tävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten arjessa muodostuu vaati-
vaksi, monella taholla yhtä aikaa toteutuvaksi ja kriittiseen tietoisuuteen
perustuvaksi asiantuntijuudeksi, joka onnistuessaan tuottaa näkyviä vai-
kutuksia.

Johtopäätökset

Tässä luvussa olemme tarkastelleet sosiaalihuollon ammattihenkilöi-
den toteuttamaa osallisuustyötä ja siinä tarvittavaa osaamista kynnyk-
settömässä palvelupisteessä, asunnottomuus- ja päihdetyön konteks-
tissa. Määrittelimme aktiivisen päihteiden käytön tai asunnottomuuden
kokemuksen kriisiksi, joka murtaa hyvinvoinnin kokemusta, ja jonka

keskellä paikat ja tilaisuudet arvokkuuden ja osallisuuden kokemiseen voivat olla harvassa. Kysyimme sitä, *millaista osallisuustyötä työntekijät ja kävijät toteuttavat palvelupisteessä*, ja sitä, *millaista osaamista palvelupisteessä toteutuva osallisuustyö ilmentää*.

Tulostemme mukaan palvelupistetoiminnassa osallisuustyö kulminoituu fyysiseen toimintaympäristöön, josta käsin yksilökohtainen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen osallisuustyö toteutuvat. Yksilökohtaisessa osallisuustyössä osaaminen on ihmisarvoista elämää turvaavaa ja ihmisarvon kokemusta elvyttävää huolenpitoa. Yhteisöllisen osallisuustyön osaaminen tarkoittaa yhtäältä toimivan, kävijöille ymmärrettävän toimintaympäristön rakentamista ja toiminnan ylläpitämistä. Toisaalta osaamisessa on kyse vallankäytöstä ja vallan jakamisesta demokratian ja vastuullisten tehtävien muodoissa. Yhteiskunnallisessa osallisuustyössä osaaminen keskittyy kahdenväliseen ja useamman tahon kanssa yhtä aikaa toteutuvaan vaikuttamiseen ihmisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Tulostemme perusteella hierarkioiden tietoinen purkaminen ei pelkisty palvelupisteen osallisuustyössä työntekijöiden ja kävijöiden, ylipäättään yhteisön jäsenten välisen, vertaisuuden tavoittelemiseen. Myös palvelujärjestelmän ongelmalähtöinen porraslogiikka kääntyy ylösalaisin. Yhtäältä kynnyksettömyys on sitä, ettei palvelupiste asetu mielikuvissa palvelujärjestelmän matalimmalle portaalille eikä siten aseta kävijöitäkään sille. Toisaalta kynnyksettömyys tarkoittaa sitä, että katse suuntautuu tiedossa ja piilossa oleviin kävijöiden kykyihin ja voimavaroihin, eikä ensisijaisesti heidän ongelmiinsa tai rajoitteisiinsa. Kriisin kutistama ihmisyyys saa uutta elintilaa ja runsautta myös silloin, kun pärjäämisen perusedellytykset eivät täyty; yhdenvertaisuus näyttäytyy väkevimmillään ilon ja ihmisyyden jakamisen hetkissä. Ongelmistaan huolimatta kävijöillä on siis oikeus oman identiteetin rakentamiseen ja sen monimuotoiseen toteuttamiseen. Kävijän osallistuminen voi siten muotoutua yksilöllisesti (ks. Nousiainen 2021), myös auttajaksi. Jokainen yhteisön jäsen näyttäytyy ainutkertaisena, moraalisesti ansaitsevana ja autonomisena ihmisenä, ei valta-asemansa vuoksi auktoriteettiasemassa olevana tai arvostettuna henkilönä.

Tulokset vahvistavat yhdenvertaisuutta edistävän osallisuustyön aiempia jäsenyyksiä: marginaalisessa asemassa olevien ihmisten tarpeiden ja

voimavarojen tunnistamista ja niihin vastaamista, toiminta- ja vaikuttamismahdollisuuksien tarjoamista ja työn toimintatapojen muutosta (Isola ym. 2017; Isola ym. 2020; Leppänen ym. 2021). Tulokset laajentavat ja täsmentävät käsitystämme yhteiskunnallisen osallisuustyön sisällöistä. Monessa suunnassa tarpeellisen luottamuksen rakentamisessa, yhteiskunnan ja palvelupisteen kävijöiden välissä, työntekijä voi päätyä ikään kuin ohuelle narulle, jolta yhdelle puolelle kallistuminen voi tarkoittaa toisen osapuolen luottamuksen menettämistä. Lisäksi viestintäosaamiselle on vaikuttamistyössä nähdäksemme suuri tarve; pätevien argumenttien sovittamista tarkoituksen mukaan voi tuskin harjoitella liikaa. Parhaimmillaan yksilökohtaisen, yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen osallisuustyön yhdistelmä murtaa rajoja eri todellisuuksien väliltä ja luo jaettavaa, yhteistä maailmaa. Siksi myös yhteiskunnallista osallisuustyötä, vaikuttamista, on kehitettävä edelleen.

Jarkko Salminen kollegoineen (2021, 87) toteaa, että ”hyvinvointivaltio voi tarjota taloudellista turvaa, mutta ei ratkaise kuulumisen ongelmaa.” Osana hyvinvointivaltiota, julkisrahoitteisena kolmannen sektorin palveluna palvelupisteen osallisuustyö asettuu tätä näkemystä vastaan. Se tarjoaa ensisijaisesti mahdollisuuksia tuntea kuulumista, eikä aseta kävijöille kuntoutumiseen tai toipumiseen liittyviä tavoitteita. Tällainen osallisuustyö sallii eri toimijoiden impulsiivisuuden ja poukkoilevuuden, sekään ei haittaa eikä loukkaa sellaista osallisuutta tukevaa toimintaa, joka perustuu joka hetki kävijöiden vapaaehtoisuuteen. Kuulumisen tunteen mahdollistamisen näkökulmasta palvelupisteessä toteutuva osallisuustyö menee perustuslain sosiaaliturvalupausta (713/1999, 19 §, välttämätön toimeentulo ja huolenpito) pidemmälle: resursseja vahvistavana, toimintamahdollisuuksia tarjoavana ja osallisuuden kokemuksia tavoittelevana toimintana se konkretisoi sosiaalihuoltolain (1301/2014, 1 §) tarkoitusta osallisuuden edistämisestä. Päähtymystilan salliva osallisuustyön ympäristö ei voi kuitenkaan täysin suojata kävijöitä päihteiden käytöltä eikä siltä tapahtumien arvaamattomuuteen liittyvältä riskiltä, että toimintaan osallistuminen traumatisoi jotakin kävijää (uudelleen).

Luku tarjoaa erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin osallisuustyötä konkretisoivan jäsenyyden, joka sitoo yhteen osallisuuden sosiaalista ja poliittista ulottuvuutta. Jäsenyys rohkaisee siirtymään toimintamahdollisuuksien esteiden ja kynnysten tunnistamisesta ratkaisui-

hin, joilla ylittää ja poistaa kynnyksiä. Kynnysten kritisoimiseen liittyvä puhe tarvitseekin rinnalleen konkreettista kieltä, jolla toisin tekemisen mahdollisuudet tulevat näkyviksi. Avoin asenne ja tarkoituksiin sopivat keinot eivät kuitenkaan täysin takaa sitä, että kaikki toisin tekemisen edessä olevat ”sokeat pisteet” tulisivat päivänvaloon. On myös mahdollista, että osallisuustyössä vakiintuvat rakenteet muodostuvat itsessään tietämisen ja tietoisuuden esteiksi.

Päihteitä käyttävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten parissa tehtävässä sosiaalityössä osallisuustyön osaamista voi edistää esimerkiksi liikkumalla säännöllisesti kynnyksettömiin palvelupisteisiin eli menemällä sinne, missä ihmiset mielellään viettävät aikaansa. Sosiaalityö voisi myös itse koordinoida yhteisöllistä työtä niin, että työ on osa julkisen sektorin sosiaalihuollon toimintaa. (Vrt. Leppänen ym. 2021.) Silloin olisi myös mahdollista tarjota sosiaalityön opiskelijoille harjoittelupaikkoja, mikä edistäisi yhteistyön ja yliopistotasaisen koulutuksen välistä yhteistyötä. Yhteistyössä syntyisi todennäköisesti myös tilaa ”tutkittavälähtöisyyteen” eli yhteiseen tutkimustiedon muodostamiseen päihteitä käyttävien ja asunnottomuutta kokevien ihmisten, opiskelijoiden, sosiaalihuollon ammattihenkilöiden ja tutkijoiden kesken. Tulevilla hyvinvointialueilla on tilaisuus olla edelläkävijöitä tällaisessa yhdenvertaisuutta edistävässä osallisuustyössä ja tiedon tuottamisessa.

Tutkimuksen rajoituksena pidämme sitä, ettei se tavoita suoraan kävijöiden osallisuuden kokemusta. Emme siis tämän tutkimuksen ja aineiston perusteella voi kertoa siitä, miten kävijöiden kokema osallisuus muuttuu palvelupisteessä toteutuvan osallisuustyön tuloksena. Tutkimus tarvitseekin seurakseen toisen tutkimuksen, joka tarkastelee palvelupisteen toimintaan osallistuneiden ihmisten osallisuuden kokemuksia ja niiden muuttumista. Kuten Irene Roivainen kollegoineen (2019) ja Matilda Leppänen kollegoineen (2021) toteavat, yhteisöllisessä työssä on mahdollista saavuttaa ymmärrystä ja tietoa toimintaan osallistuvien ihmisten elinolosuhteista. Siksi myös tiedon merkitystä ja muodostumista yhteisöllisessä työssä olisi tärkeää tutkia osallisuusteorian lähtökohdista.

Kirjallisuus

- Baumgartner, Joy Noel & Burns, Jonathan K. (2014) Measuring social inclusion – A key outcome in global mental health. *International Journal of Epidemiology* 43 (2), 354–364.
- Boylorn, Robin M. (2008) Participants as co-researchers. Teoksessa Lisa M. Given (toim.) *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods*. Los Angeles: SAGE, 600–602.
- Cooper, Amy (2015) Time seizures and the self: Institutional temporalities and self-preservation among homeless women. *Culture, Medicine and Psychiatry* 39 (1), 162–185.
- Eronen, Anne & Hiilamo, Heikki & Ilmarinen, Katja & Jokela, Merita & Karjalainen, Pekka & Karvonen, Sakari & Kivipelto, Minna & Knop, Jade & Londén, Pia (2021) *Sosiaalibarometri 2021. Koronakriisi ja palvelujärjestelmän joustavuus*. Suomen sosiaali- ja terveystyö ry, Helsinki. <https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2021/03/2021-3-23-SOSTE-julkaisu-Sosiaalibaometri-2021-osa-2-koronakriisi-ja-palvelujarjestelman-joustavuus.pdf> Luettu 6.12.2021.
- Fazel, Seena & Khosla, Vivek & Doll, Helen & Geddes, John (2008) The prevalence of mental disorders among the homeless in Western countries: systematic review and meta-regression analysis. *PLoS Med* 5 (12), 1670–1681. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0050225>.
- Goessling, Kristin P (2020) Participatory action research. Re-imagining the study and transformation of social problems. Teoksessa Amir Marvasti & A. Javier Treviño (toim.) *Researching social problems*. Lontoo ja New York: Routledge, 102–121.
- Gueta, Keren & Addad, Moshe (2013) Moulding an emancipatory discourse: How mothers recovering from addiction build their own discourse. *Addiction research & theory* 21 (1), 33–42.
- Holmberg, Suvi (2022) Arki marginaalissa – Teoreettis-käsitteellinen katsaus elettyyn marginaalisuuteen. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa*. Tampere: Vastapaino, 139–162.
- Isola, Anna-Maria (2017) Osallisuustyö – yhteisiä valmiuksia rakentamassa. Teoksessa Tuula Mikkola & Marianne Roivas (toim.) *Työelämävalmiuksia alueellista hyvinvointia kehittämällä*. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja, TAITO-TYÖELÄMÄKIRJAT 11, 11–16. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-328-041-0> Luettu 12.2.2022.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osalli-

- suus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Isola, Anna-Maria & Nousiainen, Marko & Valtari, Salla (2020) Osallisuustyö välineenä heikossa asemassa olevien vallan lisäämiseen. Teoksessa Lea Suoninen-Erhiö, Anneli Pohjola, Mirja Satka & Jenni Simola (toim.) Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä. Huoltaja-säätiön julkaisuja, 165–188. <https://www.huoltaja-saatio.fi/wp-content/uploads/2020/12/SU-ia.pdf> Luettu 12.2.2022.
- Juhila, Kirsi (2018) Aika, paikka ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Ketola, Tuija (2018) Osallisuustyön lähtökohdat. Teoksessa Leila Nisula (toim.) Polkuja suomalaiseen yhteiskuntaan. Esikotoutumisen mahdollisuudet turvapaikanhakuvaiheessa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 246, 28–38. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/152026/JAMKJULKAISUJA2462018_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 28.3.2022.
- Kirjavainen, Marjaana & Hietala, Outi (2019) Kokemusasiantuntijuus asiakkaiden osallisuuden vahvistajana yhteisvastaanotolla. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 134–152.
- KoMa (2020) Korona yhteiskunnan marginaaleissa - tutkimus- ja kehittämishankkeen hankehakemus. Julkaisematon dokumentti.
- Kurki, Lea (2016) Esityksiä osallisuustyöstä. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke. <https://thl.fi/documents/966696/3696545/Esityksi%C3%A4+osallisuusty%C3%B6st%C3%A4/93e843da-d905-4626-bbe4-ae3a781bf9f4> Luettu 12.2.2022.
- Lahtinen, Jenni & Pekkarinen, Elina (2020) Yhteensointuvia ja epävireisiä kohtaamisia lastensuojelussa. Tutkimus osallisuudesta ja lastenkotien retkistä. Yhteiskuntapolitiikka 85 (2), 157–167.
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5), 586–594.
- Leemann, Lars & Isola, Anna-Maria & Kukkonen, Minna & Puromäki, Henna & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2018) Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi: Kyselytutkimuksen tuloksia. Työpaperi 17/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Leppänen, Matilda & Kiviranta, Joonas & Metteri, Anna & Stepney, Paul & Kostiainen, Tuula (2021) Developing social work competencies to empower challenging communities: From an empty foyer to a shared social space. Teoksessa Ana Opačić (toim.) Practicing social work in deprived communities: competencies, methods, and techniques. Cham: Springer, 121–138.

- Maunu, Antti & Kiilakoski, Tomi (2018) Ohjausta osallisuuteen? Sosiaalinen ja poliittinen osallisuus ammattiin opiskelevien nuorten arjessa. *Aikuiskasvatustus* 38 (2), 112–129.
- Matthies, Aila-Leena (2017) Osallistumien lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54 (2), 149–165.
- Mc Ardle, Oonagh (2021) Rocking the boat while staying in it: Connecting ends and means in radical community work. *Community Development Journal* 56 (4), 714–733.
- Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina & Kiilakoski, Tomi (2019) Suojaako yläkouluikäisten nuorten osallisuuden kokemus koulussa lyhyeltä koulutuspolulta? *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (4), 403–415.
- Mubeen, Fath E & Tokola Nina (2021) Kanssatutkimus ja vertaishaastattelut tutkimusmenetelmänä – pohdintoja toimijuudesta ja vallasta. Teoksessa Tiina Rättilä & Päivi Honkatukia (toim.) *Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 107–123.
- Nousiainen, Marko (2021) Pienet onnistumistarinat ja osallisuuden kokeminen Yhteisissä keittiöissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (2), 155–165.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2014) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22 (3), 227–244.
- Parkes, Tessa & Carver, Hannah & Masterton, Wendy & Falzon, Danilo & Dumbrell, Josh & Grant, Susan & Wilson, Iain (2021) ”They already operated like it was a crisis, because it always has been a crisis”: A qualitative exploration of the response on one homeless service in Scotland to the COVID-19 pandemic. *Harm Reduction Journal* 18 (1), 1–26.
- Perustuslaki (173/1999). www.finlex.fi
- Perälä, Jussi (2011) Miksi lehmät pitää tappaa? Etnografinen tutkimus 2000-luvun alun huumemarkkinoista Helsingissä. *Tutkimus* 56. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Niskala, Asta & Peronius, Nina (2019) Sosiaalityö osana yhteiskunnallista kehityskulkua. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 10–30.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34.
- Ranta, Johanna (2020) Reducing harms through interactions: Workers orienting to unpredictable frames in a low-threshold project for people injecting

- ting drugs. *International Journal of Drug Policy* 82, 102828.
- Ranta, Johanna & Juhila, Kirsi (2020) Constructing a sense of home in floating support for people using drugs. *Qualitative Social Work* 19 (4), 685–700.
- Ranta, Johanna & Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2017) Vastuuneuvottelut huumeidenkäyttäjien asunnottomuuden toiminnallisissa loukuissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2), 165–175.
- Roivainen, Irene & Kostianen, Tuula & Metteri, Anna (2019) Yhteisösozialityötä muuttuvassa toimintaympäristössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 166–181.
- Salminen, Jarkko & Lehtonen, Pauliina & Rikala, Sanna & Kuusisto, Anna-Kaisa & Luoma-Halkola, Henna & Puumala, Eeva & Sointu Liina & Wallin, Antti & Häikiö, Liisa (2021) Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* 49 (3), 80–98.
- Selin, Jani (2010) Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 213–229.
- Seppälä, Tuija & Grönlund, Henrietta & Kemppainen, Teemu (2020) Matalan kynnyksen kohtaamispaikkojen sijainti ja saatavuus Helsingin kaupunginosissa. *Janus* 28 (2), 115–132.
- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). www.finlex.fi
- Stenius-Ayoade, Agnes (2019) Housing, health and service use of the homeless in Helsinki, Finland. *DSHealth Doctoral Thesis Series*; Helsingin yliopisto.
- Syrjälä, Jenna (2022) Tulevaisuuden asumispolun siirtymät tilapäisessä asumispalvelussa majoittuvien asunnottomien kerronnassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 87 (2), 175–185.
- Thomas, Nigel (2007) Towards a theory of children's participation. *International Journal of Children's Rights* 15 (2), 199–218.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Törmä, Sinikka (2007) Sopimaton hoitojärjestelmälle. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä (toim.) *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Helsinki: Stakes, 86–115.
- Törmä, Sinikka (2009) Matala kynnyks – pelkkä retorinen lupaus? *Janus* 17 (2), 164–169.
- Törmä, Sinikka & Huotari, Kari (2005) Sateisten teiden kulkijoita – Huono-osaisimmat ja moniongelmaisimmat päihteiden käyttäjät avun tarvitsijoina ja asiakkaina. *Sosiaalikehitys Oy. Helsingin Diakonissalaitoksen julkaisuja* 1/2005.
- Vanjusov, Heidi (2022) Saatavilla, mutta ei saavutettavissa? Sosiaalioikeudelli-